

РОЗДІЛ І

ДИТИНА В СОЦІУМІ

Зміст освітньої лінії “Дитина в соціумі” полягає, передусім, у формуванні певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних уявлень та практичних умінь, що забезпечують дитині життєдіяльність і допомагають усвідомити, як треба поводитися, щоб бути суголосною з іншими, почуватися комфортно.

Через те, що соціально-емоційні вміння і навички в багатьох дітей з аутизмом недостатньо сформовані, зазвичай вони не здатні нормально спілкуватися з іншими людьми, і зустріч з ними для таких дітей є постійною проблемою. Зі значними труднощами дитина з аутизмом переймає досвід соціального життя, засвоює правила, норми і стандарти поведінки.

Водночас відсутність або недостатність цілеспрямованого оволодіння прийомами взаємодії спричиняють те, що процес адаптації (особливо в дітей з тяжкими формами аутизму) проходить спонтанно, стихійно, викликаючи появу і розвиток негативних (для організму і внутрішнього світу дитини) новоутворень, які ще більше ускладнюють її подальшу соціалізацію.

Характерними для дітей з аутизмом є складнощі усвідомлення власних емоційних станів, труднощі створення образу себе і партнера, невідання регулювати тривалість й інтенсивність контакту та вибрати посильні для неї засоби спілкування (доторкання, контакт очей, співвідношення поз, ті чи інші невербальні дії, регуляція інтонацій та інших просодичних елементів). Усвідомлення дитиною образу свого “Я” означатиме, що дитина почала розуміти, чим вона відрізняється від інших, а також відмінність між “мій” – “чужий”, “такий, як я” чи “не такий” тощо.

Негативний результат спроб дитини з аутизмом налагоджувати контакт з навколишніми, як правило, спричиняється також відсутністю в неї безпечного емоційно-комунікативного простору, безпечної взаємодії і дуже повільним розширенням простору її “Я”.

Отже, однією з основних особливостей дитини з аутизмом є труднощі набуття нею позитивного соціально-емоційного досвіду, що загалом визначає стан розвитку її особистості. Водночас за різним сту-

пенем тяжкості аутизму особливості соціально-емоційної поведінки дитини мають різний ступінь вираженості.

Особливості соціально-емоційного розвитку дитини з аутизмом подано в порівнянні з даними про вікові можливості формування цього аспекту особистісного становлення дитини з типовим розвитком. Отримані результати порівняльного аналізу дають змогу зробити правильний загальний висновок щодо особливостей функціонування складників соціально-емоційного розвитку конкретної дитини з аутизмом і визначити шляхи його здійснення. Окрім того, такий підхід дозволить чіткіше унаочнити й усвідомити ті специфічні відмінності в соціально-емоційному розвитку дітей з аутизмом, які роблять їхнє виходження в світ людей таким проблематичним.

Соціально-емоційний розвиток в онтогенезі

Вік дитини	Вікові особливості соціально-емоційного розвитку дитини
0–6 міс.	<ul style="list-style-type: none"> – формується потреба у враженнях від навколишнього середовища відповідно до готовності аналізаторів (зорового, слухового, смакового, нюхового, тактильного); – дитина орієнтується на обличчя й очі (погляд) дорослого, центром її уваги стає людське обличчя; – розвивається спроможність здійснювати прості маніпуляції з предметами (тягти, кидати, трясти, стукати); формується рухова активність; – формується здатність до емоційного відгуку: а) комплекс пожвавлення як реакція на ситуацію спілкування з дорослим; б) плач як сигнал дискомфорту; в) усмішка як засіб утримання контакту; г) увага до рухів губ як джерела звуку; г) формується стійкий емоційно позитивний контакт з матір'ю
7–12 міс.	<ul style="list-style-type: none"> – вправляється в орієнтуванні у власному тілі; виконує прості ритмічні рухи (зокрема під музику); – формуються активні способи впливу на поведінку довколишніх (викидає іграшку з ліжка і вимагає її дістати); – розрізняє й адекватно реагує на міміку та слова дорослого, позитивно чи негативно емоційно забарвлені (усміхається та простягає руки до дорослого або плаче й відсторонюється); – прагне повторити позитивні враження від взаємодії з дорослим; відтворює емоції близьких людей;

	<ul style="list-style-type: none"> – роглядає вираз материнського обличчя, адекватно на нього реагує; обстежує поглядом обличчя, зовнішній вигляд та одяг членів родини; – показує (на прохання дорослого) на їхні очі, ніс, вуха, губи; – долучається до простих соціально-комунікативних ігор (“долоньки”, “іде коза...”, “ку-ку” тощо); – наслідує рухи дорослого; – використовує рухи, контактні жести, міміку, лепетання з метою вплинути на поведінку іншої людини, привернути її увагу, долучитися до гри
<p>2-й рік життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> – починає усвідомлювати свою значущість для близьких людей; – самостійно ходить і радіє відчуттю власної фізичної спроможності; – намагається певним звукосполученням чи словами означити різні емоційні стани; – вчиться дорожити тим, що є її власністю; емоційно реагує на порушення меж “Я”; – привертає увагу дорослого до власної здатності долати труднощі на шляху до мети; залежить від схвальної оцінки власних дій з боку дорослого; – надає перевагу сумісним діям та іграм, імітує ігрові дії дорослих; – виявляє інтерес до людей за межами родини, прагне до спілкування
<p>3-й рік життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> – здатна керувати своїми діями (ходінням, мовленням). Формується знання про своє фізичне “Я”. Коли просять, називає не менше п'яти частин тіла; – навчається усвідомлювати свої емоції, їх тілесні прояви; – відчуває прихильність до дорослих із близького оточення; обіймає й цілує дорослих із близького оточення; – спостерігає за дорослим або дитиною під час якоїсь діяльності чи гри, може долучитися до різних видів спільної активності; початок формування дружніх стосунків; – намагається оволодіти певними діями без допомоги дорослого, відстоює своє прагнення бути самостійним; – відтворює соціальний сюжет у грі; – формується здатність підпорядковувати власну поведінку соціальним правилам

<p>4-й рік життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> – навчається керуватися правилами соціальної взаємодії; – формуються елементарні судження щодо своїх фізичних можливостей та якостей інших людей; цікавиться статевими і віковими відмінностями; – виявляє здатність до елементарної вибірковості в різних видах діяльності, що супроводжується адекватними емоційними станами; – починає усвідомлювати зв'язки між подіями та емоціями; – формується ставлення до свого місця й ролі в групі; – розвивається здатність до сюжетно-рольової гри
<p>5-й рік життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> – формується здатність до оцінки й самооцінки; – використовує міміку і пантоміміку під час спілкування; – розвиваються різні форми спілкування з однолітками й дорослими; – розвивається вміння контролювати власні поведінкові прояви та емоційні реакції; – з'являється здатність до спільних рухливих ігор з правилами; – потребує емоційної підтримки дорослих, їхньої похвали, підбадьорення, прагне справити гарне враження, важко переносить негативну оцінку з боку дорослих; – емоційно реагує на критику, висміювання, образу; співчуває іншим; – прагне виконувати провідні ролі в рольовій грі
<p>6-й рік життя</p>	<ul style="list-style-type: none"> – оволодіває жестикуляцією і виразними рухами; – коригує власну поведінку залежно від емоційного стану іншої людини; – засвоює статево-рольові стандарти поведінки; – орієнтується в проявах і назвах основних емоцій, висуває припущення щодо причин; – намагається залагодити конфліктні ситуації; – формується здатність до самоконтролю й саморегуляції

Знання закономірностей соціально-емоційного розвитку дитини: *по-перше*, дасть педагогові змогу зіставити ці дані з результатами обстеження стану розвитку конкретної дитини з аутизмом; *по-друге*, сприятиме виявленню тих компонентів соціально-емоційного розвитку дитини, які не сформовані, недостатньо сформовані або мають